Elmimiz, problemlərimiz

Dilçilik üzrə magistratura haqqında düşüncələrim

"Kredo" qəzetinin baş redaktoru Əli Rza Xələfliyə!

Hörmətli redaktor, mən bu məqaləni 2018-ci il noyabr ayının əvvəllərində "Bakı Universiteti" qəzetinə göndərmişdim. 2019-cu il mart ayının 6-da qəzet belə bir məktubla məqaləni mənə qaytarmışdır: "Hörmətli professor, "Bakı Universiteti" redaksiyasına təqdim etdiyiniz məqalənin həcmi çox böyük olduğu üçün dərcinə icazə verilmədi". "Bakı Universteti".

Beş aylıq gərgin əməkdən sonra qəzetin rəhbərləri belə nəticəyə gəlmişdir ki, məqalənin həcmi çox böyükdür.

...Mümkünsə və qəzetinizin qayəsinə müxalif deyilsə, Azərbaycan filologiya elmi üçün taleyüklü məələyə toxunan bu məqaləni dərc etməyi xahiş edirəm.

Bakı Dövlət Universitetinin professoru Əbülfəz Rəcəbli.

Artıq uzun müddətdir ki, Bakı Dövlət Universitetində, o cümlədən filologiya fakültəsində təhsilin magistratura pilləsi tətbiq olunur.

Qədim zamanlarda-məsələn, XIX yüzillikdə Rusiyada-magistratura tədrisin (ümumiyyətlə, təhsilin) sadəcə davamı sayılmırdı, elmi yaradıcılıq işinə hazırlığın başlanğıcı hesab olunurdu və yaxın gələcəkdə uyğun kafedrada professor yeri tutmaq üçün namizəd kimi nəzərdə tutulurdu. Rusiyada magistraturaya qəbul edilən adam o dövrdə dilçilik üzrə Avropanın ən inkişaf etmiş ölkəsi olan Almaniyaya ezam edilir, orada öz ixtisası üzrə aparıcı hesab edilən alimə təhkim olunurdu. Məsələn, XIX əsrin ortalarında rus dilçiliyinin görkəmli nümayəndəsi (deyərdim ki, lideri) olmuş İ.İ. Sreznevski magistratura hazırlığı üçün Berlinə ezam olunmuş və XIX əsrin görkəmli dilçisi müqayisəli-tarixi dilçiliyin banisi F.Boppa təhkim olunmuşdu. XIX əsrin II və XX yüzilliyin əvvələrində rus dilçiliyinin liderlərindən biri, Moskva dilçilik məktəbinin banisi olan F.F.Fortunatovun magistr imtahanlarını verdikdən sonra əvvəlcə Tübingendə R.Rota, sonra Laypsiqdə A.Leşkin və Kursiusa, Berlində Veber və Ebelə, Parisdə Breal və Bergeyə təhkim olunmuşdur (diqqət edin: magistr Avropanın bütün aparıcı elm mərkəzlərində təhsil alməşdır). Magistr təhsilini bitirənlər geri dönür və öz ali məktəblərində elmi və pedoqoji fəaliyyətə başlayırdılar. Namizədlik və doktorluq dissertasiyası müdafiə etmək məcburi deyildi; bəziləri hər iki tip dissertasiyanı müdafiə edirdi, bəziləri bu dissertasiyalarından birini və ya heç birini müdafiə etmirdi, lakin elmi iş və tədris prosesində dosent, (əksər hallarda) professor elmi adını alırdı. Bir sıra hallarda onlar hətta Rusiya elmlər akademiyasının həqiqi üzvü-akademik (məsələn, İ.İ.Seznevski və F.F. Fortunatov kimi) seçilirdi. F.F. Fortunatov hətta Rusiya Elmlər Akademiyasının humanitar bölməsinin akademik katibi səviyyəsinə qədər yüksəlmişdir. Bizdə isə magistratura təhsilinə ali təhsilin davamı kimi baxırlar: dörd il bakalavr + iki il magistratura təhsili. Magistr dissertasiyasına isə diplom işinin yeni şəkli kimi baxır, hətta onun həcmini də dar çərçivəyə salırlar: 65-75 səhifə. Magistr dissertasiyasının mövzuları da bakalavr diplom işinin mövzularından fərqlənmir; fərqləndikdə isə mənfi planda fərqlənir. 2018-ci ilin yayında az-çox elmi iy gələn iki dissertasiyanı (digərlərindən heç nöyüt iyi də gəlmirdi) misal göstərirəm: 1."Söz yaradıcılığında əvəzliyin rolu" və 2. "Türk dillərində kəmiyyət kateqoriyası". Birinci dissertasiyanın elmi rəhbəri professor Zemfira Şahbazova idi. Onun doktorluq dissertasiyası və dissertasiya əsasında işləyib hazırladığı, nəşr etdirdiyi monoqrafiyada bir bölmə " Söz yaradıcılığında əvəzliyin rolu" adlanır. Həmin bölmədə mövzu eninə uzununa şumlanmışdır. Əgər magistrlik dissertasiyası doktorluq dissertasiyasının həmin bölməsindən üstündürsə, onda Zemfira xanımın dissertasiyasının iki qəpiklik qiyməti yoxdur. Yox əgər doktorluq dissertasiyasının həmin bölməsi magistrlik dissertasiyasından üstündürsə, onda adını çəkdiyim magistrlik dissertasiyası kimə lazımdır? Onun elmi əhəmiyyəti nədir? İkinci dissertasiyanın elmi rəhbəri professor Məmmədəli Novruzovdur. Xatırladım ki, vaxtilə Məmmədəli müəllimin eyni mövzuda iri həcmli monoqrafiyası nəşr olunmuşdur. Sonra o, həmin əsəri doktorluq dissertasiyası kimi müdafiə etdi. Yenə də təəccüblənməli məsələdir. Mən heç cür inana bilmirəm ki, ən güclü magistr dissertasiyası ən zəif doktorluq dissertasiyası səviyyəsində (hələ üstün səviyyədə demirəm) olsun. Başqa magistrlik dissertasiyaları mənim tələbəlik illərimin diplom işlərindən xeyli aşağı səviyyədədir. Bir faktı xatırlatmaq istəyirəm. İndi hətta doktorların stolüstü kitabı olan "Kül tigin şərəfinə abidə" P.M Melioranskinin magistrlik dissertasiyasıdır.

Mənim fikrimcə, magistrlik təhsili ilə bağlı olan ikinci problem dissertasiyaların müdafiəsi məsələsidir: dissertasiyaları qiymətləndirən müdafiə şurasının üzvləri "torbada pişik" prinsipi ilə səs verirlər. Dissertasiya ilə tanış olmadan, dissertasiyanı oxumadan hətta görmədən onu qiymətləndirirlər.

Dissertasiyaların müdafiəsi necə keçir? Müdafiə məclisində şura sədri iddiaçının adını oxuyur, şuranın katibi iki səhifəlik "referatı" şura üzvlərinə paylayır. Şura üzvlərinin həmin yazını oxumağa heç vaxtı olmur: Yazını oxuyursan iddiaçıya qulaq asa bilmirsən, iddiaçıya qulaq asırsan yazını oxuya bilmirsən. Sonra opponent rəyini oxuyur (adətən, opponentin rəyi "mürafiə vəkillərinin" çıxışını xatırladır). Müzakirə demək olar ki, olmur (amma rektorun sərəncamına görə bir dissertasiya müzakirəsinə 45 dəqiqə vaxt ayrılmalıdır.) bəzən bir və ya iki nəfər bir neçə cümlə ilə çıxış edir. Çıxışlar dissertasiya haqqında yox iddiaçı haqqında olur. Buna görə də bir müdafiə günündə 3-4 saat ərzində 15-18 dissertasiya müdafiə olunur. Müdafiə şurası üzvlərinin dissertasiyada qaldırılmış və həll olunmuş məsələlərdən məlumatı olmur. 2 səhifəlik avtoreferatın 1.5 səhifəsi işin ümumi səciyyəsinə həsr olunur. 0.5 səhifədə dissertasiyasının məzmunu təqdim olunur. Həmin yarım səhifə yalnız dissertasiyadakı başlıqlar göstərilir. Dissertasiyanın məzmunu haqqında heç bir məlumat verilmir. Aydın təsəvvür yaranması üçün bir dissertasiyanın həmin hissəsini olduğu kimi təqdim edirəm:

İŞİN MƏZMUNU

Dissertasiya "I Türkoloji Qurultayda türk dillərinin tarixi və inkişafı məsələləri" həsr olunmuşdur. Tədqiqatın "I Türkoloji Qurultayda türk dillərinin tarixi və inkişafı məsələləri" adlı birinci fəsli iki yarımfəsildən ibarətdir.

"Türk dillərinin qohumluğu və ayrı-ayrı türk dillərinin mənşəyi məsələsi" adlı birinci yarımfəsildə türk dillərinin qohumluğu və bu dillərin mənşəyi məsələsi ilə bağlı irəli sürülən nəzəriyyələr əsasında çıxış edən nümayəndələrin məruzələri nəzərdən keçirilmiş, təhlil olunmuşdur.

" Qədim və müasir türk dillərinin tədqiqi" adlı ikinci yarımfəsildə qədim və müasir türk dillərinin araşdırılması, türkologiya elminin əldə etdiyi nailiyyətlərə nəzər salınmışdır.

Dissertasiyanın " Əlifba məsələsi" adlı ikinci fəsli iki yarımfəsildən ibarətdir.

" I Türkoloji Qurultaya qədər əlifba məsələsi" adlı I yarımfəsildə 1926-cı ilə qədər əlifba islahatı sahəsində görülən işlərə nəzər salınmışdır.

" I Türkoloji Qurultayda əlifba məsələsi" adlı II yarımfəsildə qurultayda iştirak edən türk xalqları nümayəndələrinin əlifba islahatı ilə bağlı mövqeləri əks olunmuş, irəli sürülən latın və ərəb əsaslı yeni türk əlifbalarının müsbət və mənfi cəhətlərindən bəhs edilmişdir.

" I Türkoloji Qurultayda terminologiya və ədəbi dil məsələləri" adlı III fəsil iki yarımfəsildən ibarətdir.

"Türk dillərinin terminologiyası məsələsi" adlı I yarımfəsildə türk dillərində elmi terminologiyanın yaradılma prinsipləri üzrə irəli sürülən təkliflərdən bəhs olunmuşdur.

"Ədəbi dil məsələsi" adlı sonuncu yarım fəsildə türk dillərinin ortaq ədəbi dil problemi və orfoqrafiyası üzrə edilən çıxışlara nəzər salınmış, aparılan müzakirələrə münasibət bildirilmişdir.

Nəticədə dissertasiya işində aparılmış təhlillər və əldə edilmiş nəticələr ümumiləşdirilmişdir.

Sonda tədqiqat işinin yazılmasında istifadə edilən ədəbiyyat siyahısı verilmişdir".

"Torbada pişik" effektini aradan qaldırmaq üçün mən bir neçə ildir ki, magistrlərin dissertasiyalarını heç olmasa 10 gün əvvəl ya kitabxanaya, ya da kafedralara qoymağı təklif edirəm, lakin hələ də bir nəticəsi yoxdur. 15-16 dissertasiyanı da bir gündə müdafiə etmək anormal haldır: dissertasiya müdafiəsi boyaq küpü deyil ki, parçanı onun içinə atıb-çıxarasan; hər gün 3-4 dissertasiya müdafiə etmək kifayətdir, 5-ci dissertasiyanı müdafiəsi xalturadır.

Bir neçə il əvvəl o vaxt elmi hissə üzrə prorektor işləyən professor İsmayıl Əliyev mənimlə belə bir söhbət etdi:- Ötən qəbul günü bir əcnəbi dissertant namizədlik minimumu imtahanı vermək üçün rektora müraciət etmişdi. Rektor ona törədici qrammatika, N.Çomski haqqında suallar verdi. İddiaçı dolaşıq cavab verdi. Rektor filologiya fakültəsinin dekanına (o vaxt filologiya fakültəsinin dekanı tanınmış dilçilərdən idi) müraciət etdi. Dekan dedi ki, bilmirəm. Rektor mənə tapşırdı ki, bu məsələni öyrənim, ona məlumat verim.

Mən prorektora məsələni izah etdim. Növbəti qəbul günü rektor həmin iddiaçının məktubuna imza atmışdı.

Mən bu hadisəni ona görə qısaca nəql etdim ki, filologiya fakültəsində dilçi magistrlərin tədrisi də qüsurludur. Fikrimi aydınlaşdırmaq üçün iki kafedrada tədris olunan fənlərin siyahısını təqdim edirəm:

Bütün dilçi magistrlər "Fənnin tarixi və metodologiyası" fənni (10 saat mühazirə+5 saat seminar) tədris olunur.

Ümumi dilçilik kafedrası üzrə:

1. Müqayisəli-tarixi dilçilik (30 saat mühazirə+15 saat seminar).
2. Sosiolinqvistika (30 saat mühazirə+15 saat seminar)
3. Struktur dilçilik (30 saat mühazirə+30 saat seminar)
4. Nəzəri dilçilik (30 saat mühazirə+15 saat seminar)
5. Fonologiya (15 saat mühazirə+ 15 saat seminar)
6. Etnolinqvistika (15 saat mühazirə+ 15 saat seminar)
7. Tipoloji dilçilik (30 saat mühazirə+ 15 saat seminar)
8. Dilçilik metodları (30 saat mühazirə+ 30saat seminar)
9. Morfemika (30 saat mühazirə+15 saat seminar)
10. Tətbiqi dilçilik (30 saat mühazirə+30 saat seminar)

Azərbaycan dilçiliyi kafedrası üzrə:

1. Azərbaycan dilçiliyi tarixi (15 saat mühazirə+30 saat seminar)
2. Azərbaycan dilinin tarixi (problemlər) (15 saat mühazirə+15 saat seminar)
3. Azərbaycan dilçiliyinin müasir problemləri (15 saat mühazirə+15 saat seminar)
4. Azərbaycan dili üslubiyyatının aktual problemləri (30 saat mühazirə+15 saat seminar)
5. Mürəkkəb cümlənin semantikası (30 saat mühazirə + 30 saat seminar)
6. Azərbaycan dili morfologiyasının aktual məsələləri (30 saat mühazirə + 30 saat seminar)
7. Sintaksisin aktual problemləri (30 saat mühazirə + 30 saat seminar)
8. Dilin leksik-semantik sistemi (30 saat mühazirə + 15 saat seminar)
9. Sintaqmatik fonetika (30 saat mühazirə + 15 saat seminar)

Azərbaycan dilçiliyi kafedrası üzrə (seçmə kurs kimi) bu fənlər də nəzərdə tutulmuşdur.

1. Azərbaycan dilinin frazeologiyası;
2. Azərbaycan dilində söz yaradıcılığı;
3. Azərbaycan dilçiliyi və onomologiya məsələləri;
4. Orfoqrafiya və orfoepiyanın elmi əsasları;
5. Azərbaycan dilinin linqvistik poetikası;
6. Feilin zamanları;
7. Mətn sintaksis.

Əvvəlcə bu proqram haqqında bir neçə söz. "Fənnin tarixi və metodologiyası" fənninin tədrisinə 10 saat mühazirə və 5 saat seminar verilir. Bu, fənni ələ salmaq deməkdir. 25 əsr tarixi olan dilçilik elminin (təkcə) tarixini 10 saata öyrətmək olmaz. Üstəlik hələ metodologiya haqqında məlumat verilməldir. Həm də nə üçün təkcə metodologiya? Bəs linqvistik metodları kim və harada öyrədəcək?

İkincisi - Azərbaycan dilçiliyi üzrə ixtisaslaşan magistrlərə Azərbaycan dilçiliyinin tarixi seçmə fənn kimi tədris olunur, yəni kafedra müdiri istəsə keçər, istəsə keçməz. Pis deyil, gələcək Azərbaycan dilçiləri öz elmlərinin tarixini bilməməlidirlər.

Ümumi dilçilik üzrə ixtisaslaşan magistrlər dil strukturunun iki səviyyəsi- fonologiya və morfemika səviyyələrini öyrənirlər. Bəs leksika və sintaksisi (mən hələ aralıq səviyyələri demirəm) magistrlər harada və nə vaxt öyrənəcəklər? "Sintaksisin aktual problemleri", "Dilin leksik-semantik sistemi" və "Sintaqmatik fonetika" fənlərinin Azərbaycan dilçiliyinə nə dərəcədə aidliyi var? Bir sözlə çevir tatı, vur tatı.

Mən magistratura təhsilini necə təsəvvür edirəm;

1. "Fənnin tarixi və metodologiyası" fənninin bir yerdə tədris edilməsi və 15 saat vaxt verilməsi savadsızlıqdan başqa bir şey deyil; bunu yalnız diletant və elmdən başı çıxmayan adamlar edə bilərdilər. Məsələn, dilçilik elminin 2500 ildən çox yaşı var. Bu müddətdə dilçilik sahəsində müxtəlif cərəyanlar, məktəblər və ayrı-ayrı görkəmli şəxslər (şəxsiyyətlər) fəaliyyət göstərmişlər. Bütün bunları 10 saat mühazirə və 5(?) saat seminarda əhatə etmək mümkün deyil. Hələ üstəlik buraya metodologiya məsələsini də (bu haqda ayrıca danışılacaqdır) əlavə edirlər. Digər tərəfdən, dilçi öz ixtisasının (fənninin) tarixini mükəmməl bilmirsə, onu dilçi adlandırmaq olmaz. Buna görə də "Dilçiliyin tarixi", fənni dilçilik ixtisası üzrə magistraturaya qəbul edilən bütün magistrlərə tədris olunmalı, onun mühazirəsinə 60 saat, seminarına isə 30 saat ayrılmalıdır.

(Davamı 14-cü səhifədə)

Dilçilik üzrə magistratura haqqında düşüncələrim

(Əvvəli 10-cu səhifədə)

2. İndi "Azərbaycan dilçiliyinin tarixi" fənni yalnız "Azərbaycan dilçiliyi" kafedrası üzrə qəbul olunan (ixtisaslaşan) magistrantlara, özü də seçmə fənn kimi tədris olunur, yəni kafedra müdirinin kefi istəsə keçər, istəməsə keçməz. Mən bunu da səhv hesab edirəm. Azərbaycanda yaşayıb dilçilik elmi ilə məşğul olan bütün alimlər dar ixtisaslarından, milli mənsubluğundan, bölməsindən (Azərbaycan və rus) asılı olmayaraq bu xalqın, bu ölkənin dilçiliyinin tarixini mükəmməl bilməlidir. Bu ölkənin, bu xalqın dilçilərini tanımayan, dilçiliyinin tarixini bilməyəni AZƏRBAYCANLI adlandırmaq olmaz. Buna görə də "Azərbaycan dilçiliyinin tarixi" fənni hər iki bölmədə (Azərbaycan və rus), həm də bütün ixtisaslaşmalarda (kafedralar üzrə) məcburi fənn kimi tədris olunmalı, ona 30 saat mühazirə, 30 saat seminar vaxt ayrılmalıdır.

3.İndiki tədris sistemində dilin tədqiqi metodlarına, daha doğrusu tədqiqi metodlarının öyrənilməsinə yer verilmir, metodologiya isə pərsəng kimi dilçilik tarixinə əlavə edilir. İki fakt göstərib bu məsələ haqqında fikrimi izah edəcəyəm.

a) iki-üç il əvvəl ümumi dilçilik kafedrasında filologiya üzrə fəlsəfə doktoru dissertasiyası müzakirə olunurdu (iddiaçının adını yazmaq istəmirəm). Müəllif "Tədqiqat işinin metodları" başlığından sonra yazmışdı: "Gündəlik mətbuatda çıxan məqalələr".

b) Bu günlərdə Nəsimi adına Dilçilik institutunda hazırlanmış filologiya elmləri üzrə doktorluq dissertasiyası əlimə düşmüşdü (yenə də iddiaçının adını yazmaq istəmirəm). Müəllif dilçilik institutunda işləmiş və işləyən, habelə elmi şuranın üzvü olan bütün dilçilərin adını sadalayır (təxminən bir səhifə), sonra yazır ki, onların əsərləri onun üçün metodoloji əsas olub, işin metodlarından danışarkən dilçilik tədqiqatlarında istifadə olunan, az qala, bütün metodları, hətta bir-birinə zidd olan metodları sadalayır.

Bütün bunlar ondan irəli gəlir ki, istər namizədlik, istərsə doktorluq dissertasiyası yazanlar metod və metodologiyanın nə olduğunu bilmirlər.

Metodologiya elə bir mürəkkəb məsələ deyil. Metodologiyanı qısa şəkildə belə təqdim etmək olar :

Müasir elmin əsas xüsusiyyətlərindən biri budur ki, o elmi tədqiqatın əsas metodologiyası ilə elmi-tədqiqat işinin xüsusi metodları arasında sıx üzvi əlaqə yaratmağa çalışır. Ümumi metodologiya elmin hər hansı bir sahəsi üçün istiqamətverici qüvvə roluna oynayır. Dünyagörüşü, dünyabaxışından asılı olmayaraq dünyanın bütün alimləri üçün ümumi elmi-tədqiqatın metodologiyası dialektik və tarixi materializmdir. Buna görə də indiyədək edildiyi kimi materializmi marksist (bəzən hətta: (marksist-leninçi) materializmə və kapitalist materializmə bölmək, sözün geniş mənasında, cəfəngiyyatdan başqa bir şey deyildir. Materializm materializmdir; onun kapitalizmi, sosializmi ola bilməz. Bəzən materiyaya baxışı, materialist dünyagörüşü kapitalist və sosialist deyə ikiyə ayırmaq üçün müxtəlif və gülünc səbəblər gətirirlər... "....kapitalist ölkələrində də materializm elmə yad deyil, əks halda o hər hansı bir ümumbəşəri əhəmiyyətini itirərdi. Lakin bu, belə demək mümkünsə, kortəbii materializmdir. Çox vaxt mühakimələr eşitmək olur ki, kapitalist ölkələrində elm dünyagörüşün təsirindən azaddır. Faktik olaraq bu yanlışdır; məsələn, müqayisə et: neopozitivizim dünyagörüşünün dilçiliyə "böyük təsiri" Bu səbəbdən də elmin bu və ya digər sahəsinə həmin ölkədəki hakim ümumfəlsəfi ideyanı nəzərə almadan, yəni tarixi mətndən kənarda hər cür nəzərdən keçirilməsi onun haqqında kifayət qədər düzgün təsəvvür yarada bilməz" (¸ÆøŁ ßŒ Ł . 1973, s.257) Əlbəttə materializmin sosialist və kapitalist variantlarından söhbət gedə bilməz. Belə bir addım elmi bayağılaşdıra bilər. Elmdə yalnız materialist (sosialist və ya kapitalist yox, vahid materialist) və idealist dünyagörüşündən, yaxud dialektik və metafizika materializmdən söhbət gedə bilər. Elmin bütün sahələrində olduğu kimi, dilçilikdə də materializm və idealizm dünyagörüşü mövcud olmuşdur. Dilçilik metodologiyasını belə müəyyənləşdirmək olar: Dilçilik metodologiyası müxtəlif sahəli və müxtəlif istiqamətli çox vaxt birbirindən kəskin surətdə fərqlənən tədqiqat metodları və təsvir üsullarını özündə cəmləşdirən elmi tədqiqat aspekt və metodları məcmusudur.

Vəssalam. Metodologiya haqqında bu qədər bəsdir. Qurtardı. Bunun üçün tədrisdə xüsusi saat və ya dərs ayırmaq mənasızdır. Dilçilik metodlarından danışdıqda bunu demək olar.

Məlumdur ki, hər elmin öz tədqiqat metodları vardır. Tədqiqat metodlarının əhəmiyyəti haqqında ən azı bunu demək olar ki, ən istedadlı tədqiqatçı belə araşdırmasında düzgün metod tətbiq etməsə, səhv nəticə əldə edə bilər. Bu o deməkdir ki, hər bir dilçi alim, dar ixtisasından asılı olmayaraq, dilin tədqiqi metodlarını mükəmməl bilməlidir. Buna görə də magistraturanın həm Azərbaycan, həm də rus bölmələrində bütün ixtisaslar (kafedralar) üzrə "Dilçilik metodları" məcburi fənn kimi tədris olunmalı və ona 30 saat mühazirə, 30 saat seminar ayrılmalıdır.

4. Hər hansı tədqiqatçı araşdırdığı obyektə möhkəm yiyələnməli, onun bütün xüsusiyyətləri, cəhətləri və strukturunu (qurulmasını) mükəmməl bilməlidir. Dilçinin araşdırdığı, tədqiq etdiyi obyekt dildir. Dilçi dilin strukturu, sistemi , səviyyələrinin bütün xüsusiyyətlərini kamil bilməsə,onu araşdıra bilməz. Düşünürəm ki, magistraturanın həm Azərbaycan, həm də rus bölmələrində dilin strukturu, sistemi və səviyyələri haqqında bir fənn bütün ixtisaslar üzrə tədris olunmalıdır. Dilçilik ədəbiyyatında bu fənn "Konstruktiv dilçilik" adlanır. Bu fənnə 45 saat mühazirə, 30 saat seminar vaxt ayrılmalıdır.

5. Özünə az-çox hörmət edən, özünü dilçi hesab edən hər kəs dilin nəzəri, fəlsəfi məsələlərini- dil işarəsinin mahiyyəti və təbiəti, dil işarələrinin obyektiv gerçəkliklə əlaqəsi, dil sisteminin xüsusiyyətləri, dil və nitq,dilin və nitqin funksiyaları, dil və şüur, təfəkkür arasındakı münasibətlər, dil və cəmiyyət, dil və tarix arasındakı qarşılıqlı əlaqələr və s. məsələləri - bir sözlə dil nəzəriyyəsini bilməlidir. Buna görə də dil nəzəriyyəsi, başqa cür desək, nəzəri dilçilik, ixtisaslaşmasından asılı olmayaraq, bütün magistrlərə tədris olunmalıdır. Əks təqdirdə magistrlər dilçi yox, pinəçi olarlar.

Bu ümumi fənlərdən əlavə, magistraturanın rus bölməsində rus dilçiliyinin tarixi də tədris olunmalıdır.

Deməli, dilçilik üzrə magistraturanın bütün ixtisasları (kobud deyilərsə, bütün kafedraları) üzrə bu fənlər tədris olunmalıdır:

1. Dilçilik tarixi.
2. Azərbaycan dilçiliyinin tarixi.
3. Nəzəri dilçilik.
4. Konstruktiv dilçilik.
5. Dilçilik metodları

Rus bölməsində:

Rus dilçiliyinin tarixi.

Bütün bu nəzəri fənlərin həm Azərbaycan, həm də rus bölmələrində tədrisi nəzəri kafedra olan ümumi dilçilik kafedrasına tapşırılmalıdır.

Dar ixtisaslar (kafedralar) üzrə ixtisaslaşanlara həmin ixtisasın (kafedranın) profilinə uyğun fənlərdən seçmə kurs keçilməlidir. Məsələn, ümumi dilçilik kafedrası üzrə ixtisaslaşan magistrlərə bu fənlərin tədrisi məsləhət görülə bilər:

1. Struktur dilçilik
2. Sosiolinqvistika
3. Psixolinqvistika
4. Etnolinqvistika
5. Etnopsixolinqvistika
6. Koqnitiv dilçilik
7. Tipoloji dilçilik
8. Universalilər dilçiliyi
9. Törədici qrammatika
10. Transformasion qrammatika
11. Funksional dilçilik
12. Tətbiqi dilçilik və s.

Magistraturaya qəbul məsələsi dövlətin işidir. Mən bu məsələyə qarışmaq istəmirəm. Ancaq mənim fikrimi soruşsaydılar, deyərdim:

- Magistratura təhsili bakalavr təhsilinin davamı olmamalı, elmi işə hazırlıq səviyyəsində olmalıdır. Filologiya fakültəsinə dilçilik üzrə 18 nəfər magistraturaya qəbul çoxdur; 5-6 magistrant bəs edər, magistraturanı bitirənlər elmi işə saxlanılmalıdır. Xalqın pulu küləyə sovrulmamalıdır.

Əbülfəz RƏCƏBLİ,
BDU Ümumi dilçilik kafedrasının müdiri,
filologiya elmleri doktoru, professor